

Leerlingen met TOS nog erg onzichtbaar in het voortgezet onderwijs en mbo

Leerlingen met een taalontwikkelingsstoornis (TOS) in het voortgezet onderwijs en in het mbo zijn nog erg onzichtbaar en vormen daardoor een erg kwetsbare groep. Dit artikel gaat in op deze groep leerlingen. Hoe kun je ze herkennen en wat kun je doen om hen te helpen?

Tekst: Bernadette Sanders

Een TOS betreft niet alleen problemen met de taalontwikkeling. Het probleem is breder en van invloed op de algehele ontwikkeling van het kind. Een TOS betekent dat er problemen zijn met betrekking tot de communicatieve redzaamheid. Zo omschrijft het lectoraat Logopedie van Hogeschool Utrecht het: 'Communicatieve redzaamheid is het begrijpen en begrepen worden in een sociale context door het inzetten van verbale en/of non-verbale communicatieve vaardigheden.'

Bij leerlingen met 'spraaktaal'-problemen verloopt het contact met anderen erg moeizaam, zij voelen zich vaak onbegrepen en begrijpen ook vaak de ander niet. Zij missen de aansluiting met leeftijdsgenoten en kunnen hierdoor geïsoleerd raken. Het buitengesloten voelen kan ongewenst gedrag als gevolg hebben en van grote invloed zijn op het emotioneel welbevinden. In de puberteit gaat de leerling zichzelf en de wereld om zich heen anders bekijken en leert de leerling juist van die contacten met anderen. Zeker in deze cruciale fase willen leerlingen niet 'speciaal' zijn en vooral niet 'anders'. Zij willen 'erbij horen'. Bij leerlingen met TOS kan de sociaal-emotionele ontwikkeling achterblijven, maar op fysiek gebied zijn er geen grote verschillen met leeftijdsgenoten. Ook een leerling met TOS groeit niet zo hard als zijn leeftijdsgenoten.

GEEN EXTRA ONDERSTEUNING

Heel wat leerlingen met een TOS gaan zonder extra ondersteuning vanuit cluster 2 door naar het voortgezet onderwijs of het mbo. Het is mogelijk dat de basisschool waar de leerling afscheid van neemt geen hulpvraag meer heeft omdat de school zelf voldoende in staat was om de juiste ondersteuning te bieden. Helaas is het ook mogelijk dat de problematiek niet gesignaleerd is op de basisschool. Goed te weten is dat de overstap naar een volgend onderwijsniveau de TOS-problematiek van de leerling opnieuw aan de oppervlakte kan brengen. De leerling die zich tot dan toe met de juiste hulp en ondersteuning wist te redden binnen de kaders van het reguliere basisonderwijs wordt vaak op het volgende onderwijsniveau overvraagd. Vooral door alle talige aspecten in het voortgezet onderwijs en het mbo kan de leerling met TOS niet meer aan de verwachtingen en eisen voldoen.

Om succeservaringen op te doen, is het van belang om in de klas en daarbuiten de hulpvragen van de leerling met TOS te signaleren. Dat heeft veel invloed op het ontwikkelperspectief van de leerling.

Bij leerlingen met een TOS die de basisschool verlaten is er vaak sprake van een taalontwikkelingsachterstand van anderhalf tot twee jaar. Wanneer woordenschat, taalbegrip en de grammaticale vaardigheden zwak zijn, heb je echt een dobber aan de schoolboeken met de schooltaal in het voortgezet onderwijs en het mbo. Vaak komen deze leerlingen dan op een lager onderwijsniveau terecht dan dat zij qua (non-verbaal) intelligentieniveau zouden aankunnen. Een TOS heeft veel gevolgen voor toetsen, examens, stages en het latere deelnemen aan de maatschappij. Ongeveer 30 procent van de jongeren met TOS die voortgezet (speciaal) onderwijs volgden, zit na het examen 'thuis'. Hebben ze eenmaal een baan dan blijkt het moeilijk die te behouden.

Jongeren met een TOS hebben grote problemen met het uiten en begrijpen van taal. Zij hebben juist omdat zij tegen deze grote problemen oplopen een verhoogd risico op psychische stoornissen. (Bron: Kentalis)

TAALKENNIS EN WOORDENSCHAT

Het onderwijs is veelal ad hoc. Ad hoc kunnen reageren op vragen is heel erg moeilijk voor TOS-leerlingen. Daarom blijven deze leerlingen vaak stil, geven ze vaak aan dat ze het niet weten of halen hun schouders op wat vervolgens als ongemotiveerd geïnterpreteerd kan worden. In het vo en in het mbo, maar ook tijdens de stages en de praktijklessen wordt er een groot beroep gedaan op de taalkennis en woordenschat van elke leerling. TOS-leerlingen hebben daar extra last van en zullen bij veel vakken het gevoel hebben 'overvraagd' te worden. Bij elk vakgebied zoals rekenen, Nederlands maar ook bij Nask

Door de vele talige aspecten in het vo kan de leerlinge met TOS vaak niet meer aan de eisen voldoen

en bij praktijkvakken in het mbo, wordt er les gegeven waarbij alle componenten van de taal aan de basis ligt: de taalproductie, het taalbegrip, de woordenschat en de grammatica. Niet alleen geschreven en gesproken taal leveren problemen op, maar ook zelf schrijven en spreken kan een grote hindernis zijn. Daarom kunnen TOS-leerlingen op één of meerdere gebieden of zelfs op alle taalniveaus problemen ondervinden. En is dus op allerlei vakgebieden uitval waarneembaar.

Bij deze leerlingen kun je op de volgende gebieden problemen signaleren:

Taalproductie of taalexpressie

- Woordvindingsproblemen, niet op de juiste woorden kunnen komen
- Onverstaanbaar spreken
- Grammaticaal onjuiste zinnen
- Niet te volgen in een verhaal, onsamenhangend vertellen
- Moeite met gesprekken voeren.

Taalbegrip of taalperceptie (receptief)

- Moeite met het ontvangen en verwerken van gesproken taal
- Onvoldoende woordenschat, ook met betrekking tot schooltaal en vaktaal
- Moeite met het begrijpen van complexe informatie, lange complexe zinnen
- Moeite met abstracte en figuurlijke taal
- Moeite met het verwerken en onthouden van gesproken of gelezen taal
- Moeite met grammaticale structuren, deze worden onvoldoende gehoord en begrepen, zoals verbuigingen, vervoegingen et cetera.

De communicatieve redzaamheid

- Begrijpt de leerling de aangeboden instructie en informatie?
- Kan de leerling adequaat reageren?
- Kan de leerling deelnemen aan groepsgesprekken, groepsopdrachten?
- Is de leerling voldoende weerbaar bij conflicten, kan de leerling zijn mening te geven of verwoorden?
- Geeft de leerling alleen korte antwoorden zoals 'ja', 'nee' of weet ik 'niet'?
- Gebruikt de leerling goede grammaticale zinnen waardoor de leerling goed te volgen is?

Het sociaal emotioneel functioneren

- Vindt de leerling het moeilijk om op anderen af te stappen, is er sprake van onzeker handelen in de communicatie en een negatief zelfbeeld?
- Zoekt de leerling voldoende sociale contacten?
- Is er vaak sprake van conflicten veelal door misverstanden of uit onvermogen? Vertoont de leerling teruggetrokken gedrag en kan de leerling zich moeilijk aan regels en afspraken houden?

Daarnaast zijn de volgende punten te signaleren:

- De leerling zal moeite hebben met klassikaal nakijken van het werk
- Er is vaak sprake van woordvindingsproblemen, ze geven vaak antwoorden als : "Ehhh, je weet wel, dinget"
- Er is vaak sprake van een trage informatieverwerking waardoor de leerling het nodig heeft dat de instructie wordt herhaald
- De emotieregulatie is zwak, zeker in de puberteit, en de leerling kan vanuit frustratie en onvermogen driftig worden als hij niet begrepen wordt
- Er is sprake van problemen met het plannen en het organiseren van het werk, mede door het ontbreken van de aansturing door de innerlijke taal
- De leerling kan aangeven last te hebben van een vol hoofd, waardoor nadenken en concentreren niet meer lukt
- Doordat de leerling de instructie niet heeft kunnen volgen is er sprake van onvoldoende taakinitiatie waardoor men vaak ten onrechte denkt dat de leerling ongemotiveerd is
- De leerling met TOS kan in korte onvolledige zinnen spreken en heeft dus ook moeite met het produceren van zinnen op papier
- Oogcontact betekent vaak een opening tot 'communicatie', veel leerlingen met een TOS zullen oogcontact om die reden vermijden
- Taken worden onvoldoende uitgevoerd wanneer ze niet goed genoteerd worden, de leerling kan mondelinge opdrachten niet goed vasthouden. Er is vaak sprake van problemen met het verbale werkgeheugen.

ENKELE TIPS VOOR DE BEGELEIDING

Inzicht in de eigen TOS verbetert de sociale interactie voor de leerlingen. Wanneer de leerling weet hoe zijn TOS eruitziet, hoe hij ermee kan omgaan en hoe hij dit aan anderen kan uitleggen, zal dit ook zorgen voor een genuanceerd beeld van zijn eigen vermogen. Leerlingen met een TOS lopen het risico

dat zij alleen denken aan de dingen die zij niet kunnen. Daarom moet er nog voordat leerlingen naar het voortgezet onderwijs gaat (als de TOS al gesignaleerd is), al aandacht besteed zijn aan het inzicht in hun vaardigheden. Leerlingen met een TOS beschikken net als iedereen over vaardigheden waar zij goed en minder goed in zijn. Bouwen aan het zelfvertrouwen door succeservaringen via het zelfinzicht, vormt een basis voor de persoonlijke groei in het vervolgonderwijs (vo en mbo), maar zeker ook voor de toekomst. Het is belangrijk dat de leerling weet wat zijn belemmeringen zijn door de TOS en welke hulpvragen aandacht behoeven. Hoe je dat aanpakt? De volgende punten bieden houvast:

- Heeft de leerling al een beeld van zijn TOS? Wat herkent de leerling zelf? Welke problemen ervaart hij? Wanneer ervaart hij kwetsbaarheid?
- Leg aan de leerling uit wat TOS is en wat het betekent om een TOS te hebben. Ontdek samen waar het gevoel van 'een vol hoofd' vandaan komt. Hoe het komt dat het lastig is om de instructie te volgen en waarom anderen hem niet altijd goed begrijpen. Wat ervaren zij op school en in het dagelijks leven?
- Bespreek dat TOS een naam is net als dyslexie. Het bepaalt niet wie de leerling is
- Maak het niet mooier dan het is. Laat de leerling zijn belemmeringen benoemen en ontdekken, maar ook zijn vaardigheden
- Het is voor de leerling belangrijk om te weten waarop hij zich moet voorbereiden in het voortgezet onderwijs, tijdens de stage en het mbo. Zo kan de leerling ook bijtijds om hulp vragen en begrijpt hij zijn eigen gevoelens ook beter. Hiermee vermijd je dat hij negatieve gedachten over zichzelf ontwikkelt in de toekomst

DE CIJFERS LIEGEN ER NIET OM:

Prevalentie TOS: 7 procent (Tomblin e.a. 1997)
 Prevalentie ADHD: 5 procent (Bishop, 2010)
 Prevalentie Autismespectrumstoornis: 1 procent (Bishop, 2010)

Bron: (Gerrits, 2014)

Het meest geciteerde prevalentiecijfer is 7 procent en is afkomstig uit de studie van Tomblin e.a. (1997). Uitgaande van die 7 procent telde Nederland in 2016 ongeveer 13.000 5-jarige kinderen met TOS en ruim 196.000 kinderen tot 15 jaar met TOS (CBS, 2016). Hoeveel kinderen met de diagnose TOS er in werkelijkheid zijn in Nederland is niet bekend omdat dit niet landelijk geregistreerd wordt. TOS komt vaker voor bij jongens dan bij meisjes; in de klinische praktijk is de verhouding 3:1.

- Bespreek waar de leerling tegenaan loopt en wat de leerling nodig heeft. Laat de leerling zelf verwoorden of 'tekenen' wat zijn TOS is
- Bespreek de sterke kanten van de leerling. Wat gaat goed?

PAS GESIGNALEERD OP HET VOORTGEZET ONDERWIJS?

Een TOS kan ook in het vo 'opnieuw' als hulpvraag gesignaleerd worden wanneer er in het basisonderwijs geen hulpvraag meer lag. Het kan ook zijn dat het niet eerder gesignaleerd is. Wanneer de remedial teacher of de school een vermoeden heeft van TOS moet dit uiteraard altijd eerst met de ouders besproken worden. De school kan bij cluster 2 een preventieve ambulante begeleiding aanvragen. Vanuit de expertise van cluster 2 kan er dan meegekeken worden wat de hulpvragen zijn en of het alsnog wenselijk is om een arrangement aan te

vragen ter ondersteuning van de school en de leerling, gericht op de specifieke hulpvragen. De ouders kunnen een aanvraag doen voor verder onderzoek naar TOS bij een audiologisch centrum. Na uitgebreid onderzoek door een multidisciplinair team, kan daar de diagnose TOS gesteld worden.

Een leerling met TOS heeft ook recht op bepaalde dispensaties en compensaties bij toetsen en examens. Deze zijn terug te vinden op de website van Simea (www.simea.nl).

De remedial teacher kan ouders ook doorverwijzen naar de logopedist om het vermoeden van een TOS te onderbouwen. Hiervoor is een verwijfsbrief van de huisarts nodig. De logopedist kan middels testen de spraak-taalontwikkeling in kaart brengen. Helaas zijn er onvoldoende tests voor leerlingen in het vo. De logopedist kan wel bij de leerling met TOS gerichte

'Op fysiek gebied zijn er geen grote verschillen. Ook een leerling met TOS groeit net zo hard als zijn leeftijdsgenoten'

ondersteuning bieden. Bijvoorbeeld gericht op de communicatieve vaardigheden in de sociale context en tijdens de stages. Hoe neem ik een telefoon op, hoe ontvang ik mensen, hoe maak ik een 'praatje' etc. De logopedist kan ook ingeschakeld worden met betrekking tot de woordenschat die in het vo en het mbo gebruikt worden bij tekstbegrip, maar ook bij nieuwe vakken zoals economie. Vergeet niet dat de woordenschat een forse achterstand laat zien in begrip en in gebruik. De remedial teacher kan in overleg met de logopedist de taken verdelen.

De literatuurlijst van dit artikel is te vinden op www.lbrt.nl

Bernadette Sanders is orthopedagoog, eigenaar van Smartonderwijs en remedial teacher. In oktober 2019 verschijnt haar boek Taalontwikkelingsstoornissen in het voortgezet onderwijs en het mbo.